

Bevezetés a toxikológiába

Toxikológia: Kémiai anyagok biológiai rendszerekre gyakorolt ártalmas hatásait tanulmányozó tudomány.

a "kémiai" szó elhatárolást jelent

- egyrészt a fizikai behatásoktól (pl. ionizáló sugárzás)
- másrészt az élőlényektől, *de nem az élőlények által termelt anyagoktól*

A mérge fogalma: élettelen anyag, amely a szervezetbe jutva **a normális életfolyamatokat**

- kémiai,
- fizikai-kémiai vagy
- fizikai (durva mechanikai hatást kivéve) sajátosságai révén **károsítja**

A mérég fogalma

"Minden anyag mérég, egyetlen anyag sem teljesen ártalmatlan. A mérget a gyógyszertől csak a **dózis** különbözteti meg."

"Dosis sola facit venenum"

(Paracelsus, 1493-1541)

A gyakorlatban mérég az egészséges szervezetre **kis mennyiségben** is ártalmas anyag.

A toxikológia néhány ága

1. Leíró toxikológia

2. Igazságügyi toxikológia → analitika is

3. Klinikai toxikológia

- tünetek → diagnózis
- terápia

4. Foglalkozás toxikológia

5. Környezet toxikológia

Leíró toxikológia

állatkísérlet:

- költséges, hosszadalmas, de nélkülözhetetlen
- alternatív módszerek keresése

sok új vegyület — kevés toxikológiai adat

társadalmi elvárás: a vegyületek egyértelmű beosztása:

toxikus

nem toxikus

helyes:

a várható **kockázat** felmérése, ha
meghatározott **módon** és
menyiségben használják

biztonság

a károsodás elkerülésének valószínűsége

kockázat

a károsodás

előfordulásának valószínűsége

súlyossága

16.1. táblázat ○ Vegyületek minősítése az Európai Unió szerint patkányokon meghatározott akut orális toxicitásuk alapján (példákkal)

Vegyület	LD ₅₀ (mg / ttkg)	Felhasználás
<i>I. Igen mérgező (LD₅₀ < 25 mg / ttkg p. os)</i>		
Nikotin	1–2	inszekticid
Paration	2–6	inszekticid
Indometacin	10–20	gyógyszer
<i>II. Mérgező (LD₅₀ = 25 – 200 mg / ttkg p. os)</i>		
Kadmium-klorid	70–200	vegyszer
Nátrium-arzenit	25–50	vegyszer
Aldrin	40–80	inszekticid
Allilalkohol	50–150	
<i>III. Ártalmatlan (LD₅₀ = 200 – 2000 mg / ttkg p. os)</i>		
Koffein	200–300	élvezeti szer
Phenobarbital	200–300	gyógyszer
Anilin	400–1000	vegyszer
Barium-karbonát	600–800	rodenticid / vegyszer
Nátrium-szalicilát	800–2000	gyógyszer
<i>IV. Méregkategóriába nem sorolható (LD₅₀ > 2000 mg / ttkg p. os)</i>		
Butil-hidroxianizol	2000–5000	élelmiszeradalék
Acetonitril	2000–4000	oldószer
Etilénglikol	4000–8000	oldószer

a kockázatot befolyásoló tényezők a toxikus
dózison kívül

egyéb tulajdonságok pl.:

illékonyság

perzisztencia a környezetben

elimináció

bioakkumuláció

biomagnifikáció

DDT (diklór-difenil-triklóretán) *versus* kolineszteráz-gátlók

Minamata-kór: metil-Hg

A méreghatást befolyásoló tényezők

- faj
- életkor
- dózis
- koncentráció
- behatási idő
- kombinatív alkalmazás (keverék)

A méreghatást befolyásoló tényezők

1. Faj

atropin LD

ember $\rightarrow$ 2 mg/kg

nyúl $\rightarrow$ 1500 mg/kg

DDT: LD patkány/LD légy $\approx$ 100.000

extrapoláció: állat $\rightarrow$ ember ???

2. Életkor

csecsmők érzékenyebbek

morfin

etanol

kloramfenikol

idősebbek

az elimináció lassabb $\rightarrow T_{1/2}\uparrow$

A méreghatást befolyásoló tényezők

3. Dózis

dózis-hatás görbék:

  folyamatos

  kvantális → populációk érzékenysége

    lognormális eloszlás

    ED50, LD50

A méreghatást befolyásoló tényezők

4. Koncentráció

pl. savak, lúgok, kén-dioxid

5. Behatási idő

gázok: $c \times t \approx \text{konstans}$ lehet

6. Kombináció, keverék

additív

potenciórozó

antagonista

Toxikokinetika

felszívódás

megoszlás

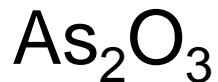
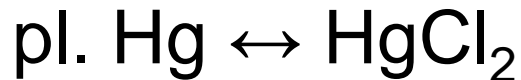
elimináció

biotranszformáció (metabolizmus)

exkréció

FELSZÍVÓDÁS

az oldhatóságtól **is** függ

Toxikokinetika

MEGOSZLÁS/1

- időben változhat
  - arzén
    - akut: gyomor-bél, máj, vese
    - krónikus: szőrzet, bőr, csont
- a hatást befolyásolhatja
  - Hg^{++} → vese
  - Pb → csont

Toxikokinetika

MEGOSZLÁS/2

Megoszlási térfogat = V_d

$$V_d = (\text{a szervezetben lévő mérge mennyisége}) / (C_{\text{plazma}} \text{ vagy } C_{\text{vér}})$$

a szervezetben lévő mérge **mennyiségét** C_{plazma} vagy $C_{\text{vér}}$ alapján a V_d ismerete nélkül nem lehet meghatározni

ha a $V_d \gg 1$ liter/ttkg $\rightarrow$ a hemodialízis kevésbé hatékony
(pl. digoxin)

ha a $V_d \approx 80$ ml/ttkg $\rightarrow$ a mérge a vérben van
 $\rightarrow$ vércsere, plazmapheresis hatékony

Toxikokinetika

ELIMINÁCIÓ

a biotranszformáció a toxicitást

csökkentheti: $\text{CN}^- \rightarrow \text{SCN}^-$

növelheti: metanol $\rightarrow$ formaldehid $\rightarrow$ hangyasav

EXKRÉCIÓ

egyes mérgeknél az egyetlen végleges eliminációs mechanizmus (pl. Hg)

helye a támadáspont lehet (Hg $\rightarrow$ vese)

elősegítése hasznos lehet

a vizelet pH változtatása

a diurézis növelése

Toxikokinetika

Clearance = CL

$$CL_{\text{teljes}} = CL_{\text{vese}} + CL_{\text{máj}} + CL_{\text{egyéb}}$$

ha a toxikológiai célszerv a kiválasztás helye → hosszú hatás

az egyes szervek CL-ének aránya → detoxifikációs stratégia

Koncentráció a vérben vagy a plazmában az idő függvényében

az eliminációs mechanizmustól függ

telített: nulladrendű kinetika, lineáris csökkenés (pl. etanol)

nem telített: 1. rendű kinetika, exponenciális csökkenés

Toxikokinetika

Nagy adagok

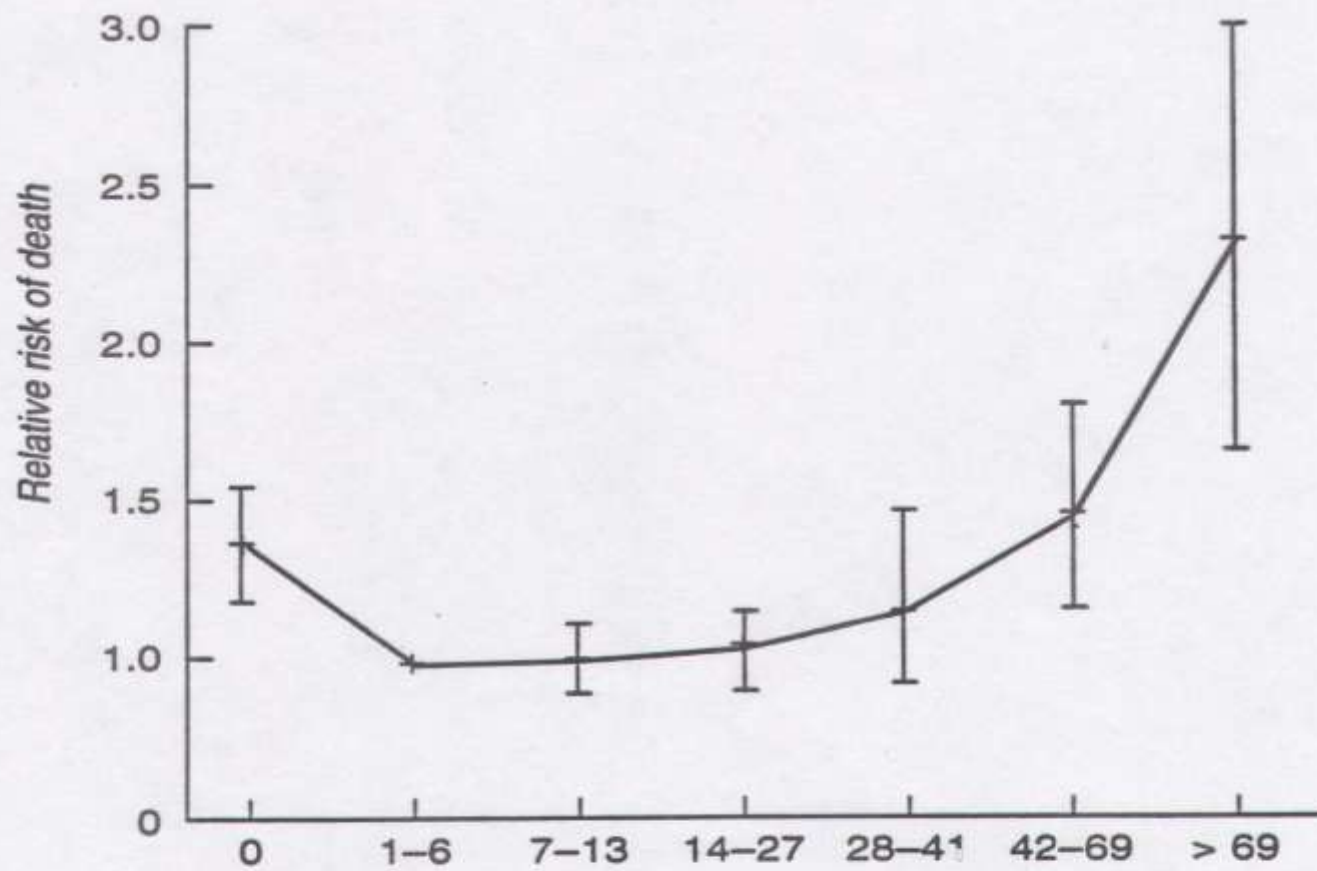
telíthetik az eliminációs mechanizmusokat
telíthetik a plazmafehérjék kötőhelyeit → szabad molekulák↑
az első passzázs effektust csökkenthetik
ez a biológiai hozzáférhetőséget növeli
károsíthatják
az eliminációt végző szerveket
a vérkeringést

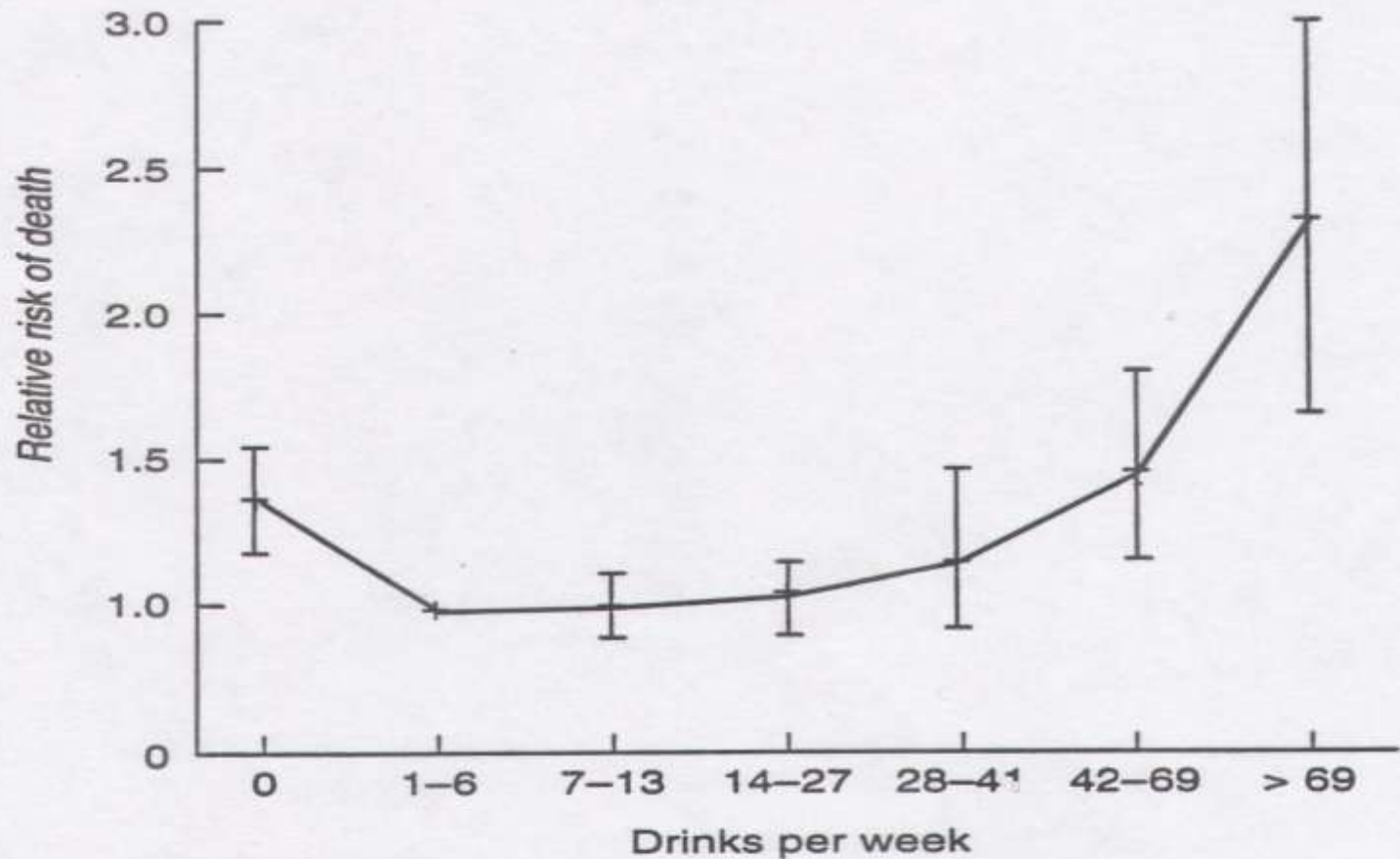
eredmény:

CL csökken
felezési idő emelkedik
a TOXICITÁS FOKOZÓDIK

enterohepatikus cirkuláció

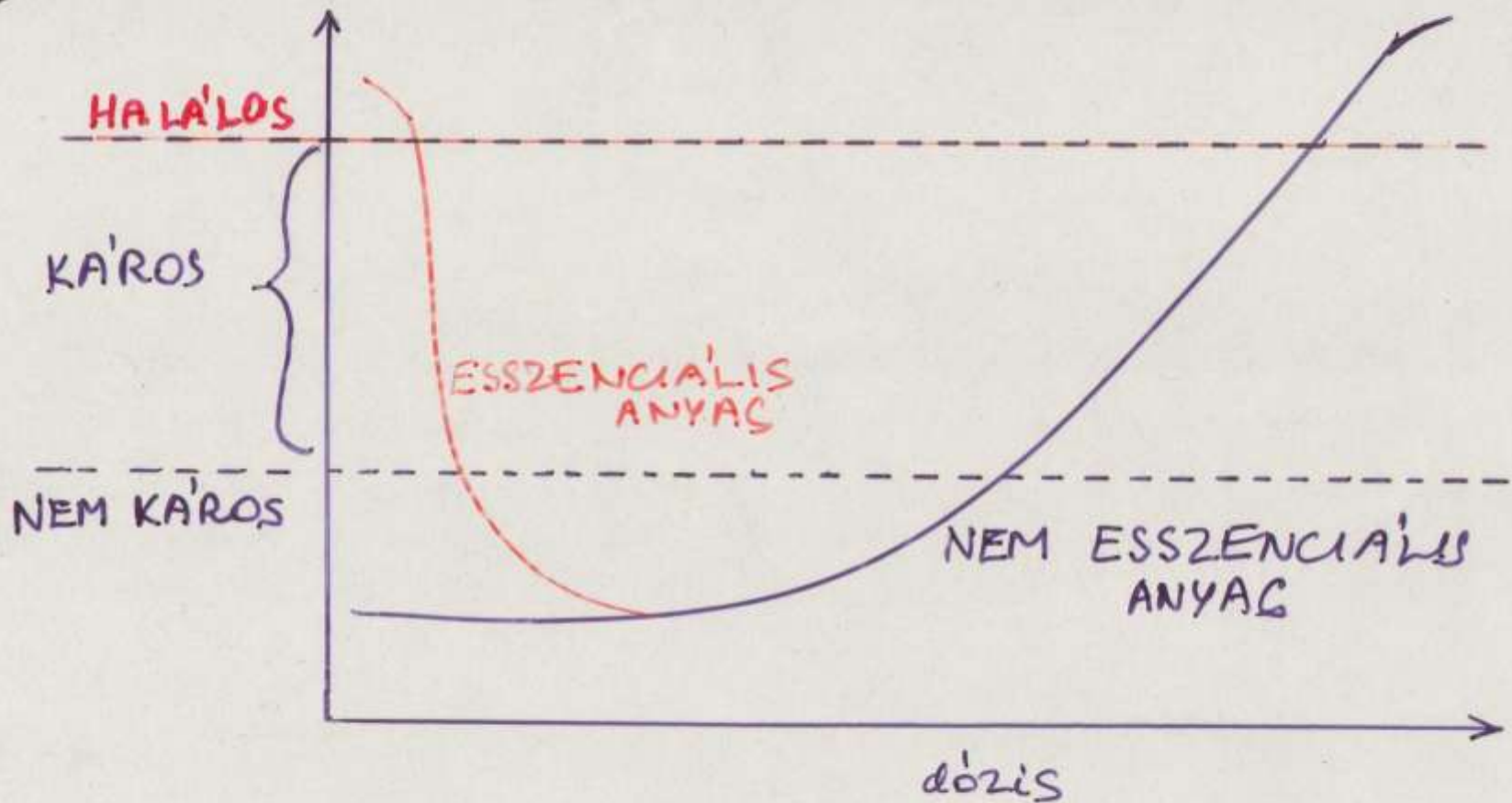

Figure 23-2. Risk of mortality relative to alcohol intake. The graph shows the results of a 10- to 12-year study of 13,000 Danish men and women. The risk of mortality was set at 1.0 for the group with the lowest mortality. (Modified and reproduced, with permission, from Grønbaek et al: Influence of sex, age, body mass index, and smoking on alcohol intake and mortality. *Br Med J* 1994;308:302.)

csak „testidegen” anyag?

A mérgezett beteg kezelése

A mérgezések kezeléséről általában

AZ ÉLETFONTOS FUNKCIÓK FENNTARTÁSA: I. OXYOLOGIA

Teendők

1. Felszívódás előtt
2. Felszívódás után

Felszívódás előtt

Bőr

A szennyezett ruhát eltávolítani,
leitatni

bő vízzel lemosni

savakat, lúgok

közömbösítés → időveszteség, exotherm reakció

lipoid-oldékony anyagokat

- alkohollal,

- olajjal, vagy szappannal és vízzel lemosni

Szubkután, intramuszkulárisan (injekció, kígyómarás)

kimetszés, kimosás steril fiz NaCl-lel?

adrenalin, leszorítás ?

Felszívódás előtt

Szem

vízzel mosni: sav   15-20 perc, lúg
nyitott szem!
közömbösíteni nem helyes

Orális bevétel

Hánytatás – rutinszerűen **NEM**

elavult hánytatók: NaCl, CuSO₄

a garatfal ingerlése ujjal stb.: kevésbé hatásos

az angolszász országokban: ipecacuanhae szirup

Apomorphinium chloratum (Ph.Hg.VII.): 0,005-0,01-0,02! sc.

a központi idegrendszert bénító mérgek esetében hatástalan lehet, a
légzőközpontot bénítók esetében káros (gyermeknek ne!)

1/2 liter langyos víz

az első hányadék megőrzendő a mérgeg identifikálására

Felszívódás előtt

Gyomormosás

először tiszta vízzel: ez megőrzendő
módszer: a klinikumban ismertetik

A hánytatás és gyomormosás kontraindikációi

- eszméletlen beteg - csak endotracheális intubációval,
- korrozív szerekkel** való mérgezés
- kőolaj** és lepárlási termékei, szénhidrogének
- konvulziót okozó mérgek** (pl. TCA, theophyllin)
- tüdőödéma
- súlyos szívbetegség
- előrelehaladt terhesség stb.

Hashajtás, beöntés

polietilénglikol tartalmú izozmotikus elektrolitoldat – nem okoz elektrolitháztartás zavart

Felszívódás előtt **KÖZÖMBÖSÍTÉS - MEGKÖTÉS**

Fizikokémiai megkötés

Carbo activatus

nem köt: FeSO_4 , alkohol, marószerek

Bolus alba = fehér anyag, kaolin, Al-szilikátok tisztított keveréke
csak bázikus anyagokat köt meg

Fehérjék: tej, tojásfehérje

Parrafinum liquidum = paraafinolaj, nem szívódik fel
zsírban oldódó mérgeket megköt, hashajtó is 100 ml ???

Kémiai közömbösítés

A mérreg ismerete szükséges

sav, lúg ??? **Na-hydrogencarbonicumot NE**

hígítás, tej jobb

2. Felszívódás után

Az enterohepatikus cirkuláció megszakítása

A már felszívódott mérreg megkötése a tápcsatornában

pl. tallium → berlini kék (kálium-ferri-hexacianoferrát)

Felszívódás után: az elimináció elősegítése

A biotranszformáció elősegítése

Természetes detoxikáló biotranszformáció elősegítése:

Na-tioszulfát: $\text{CN}^- \rightarrow \text{SCN}^-$

Kémiai/immunológiai antagonisták

acidózis: alkalizálás

Antitestek antigén-természetű mérgek ellen:

kígyók és pókok mérgei

Botulinus-toxin

digitalis-glikozidák ellen birka IgGF_{ab}

Felszívódás után az elimináció elősegítése: kelátképzők fémmérgek ellen

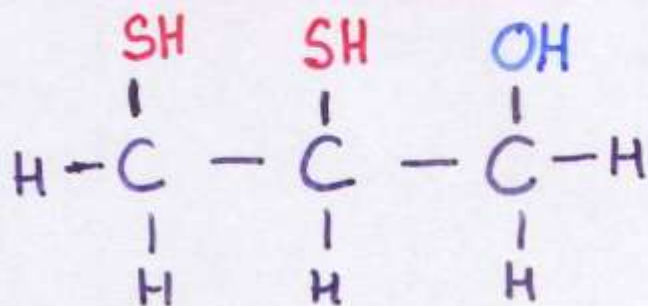
- két vagy több elektronegatív csoport (elektrondonor) - OH, SH, NH₂
  - koordinációs kötés fémekkel (≥ 2)
  - a megkötött fém a vizelettel ürül
-
- dimercaprol (dimercaptopropanol)
  - etiléndiamintetraacetát (EDTA)
  - desferrioxamin
  - D-penicillamin

Felszívódás után az elimináció elősegítése: kelátképzők fémmérgek ellen

DIMERCAPTOPROPANOL

= DIMERCAPROLUM

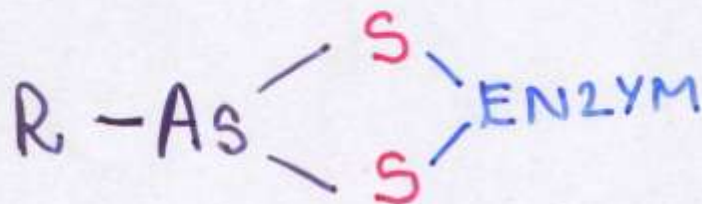
Ph. Hg VII

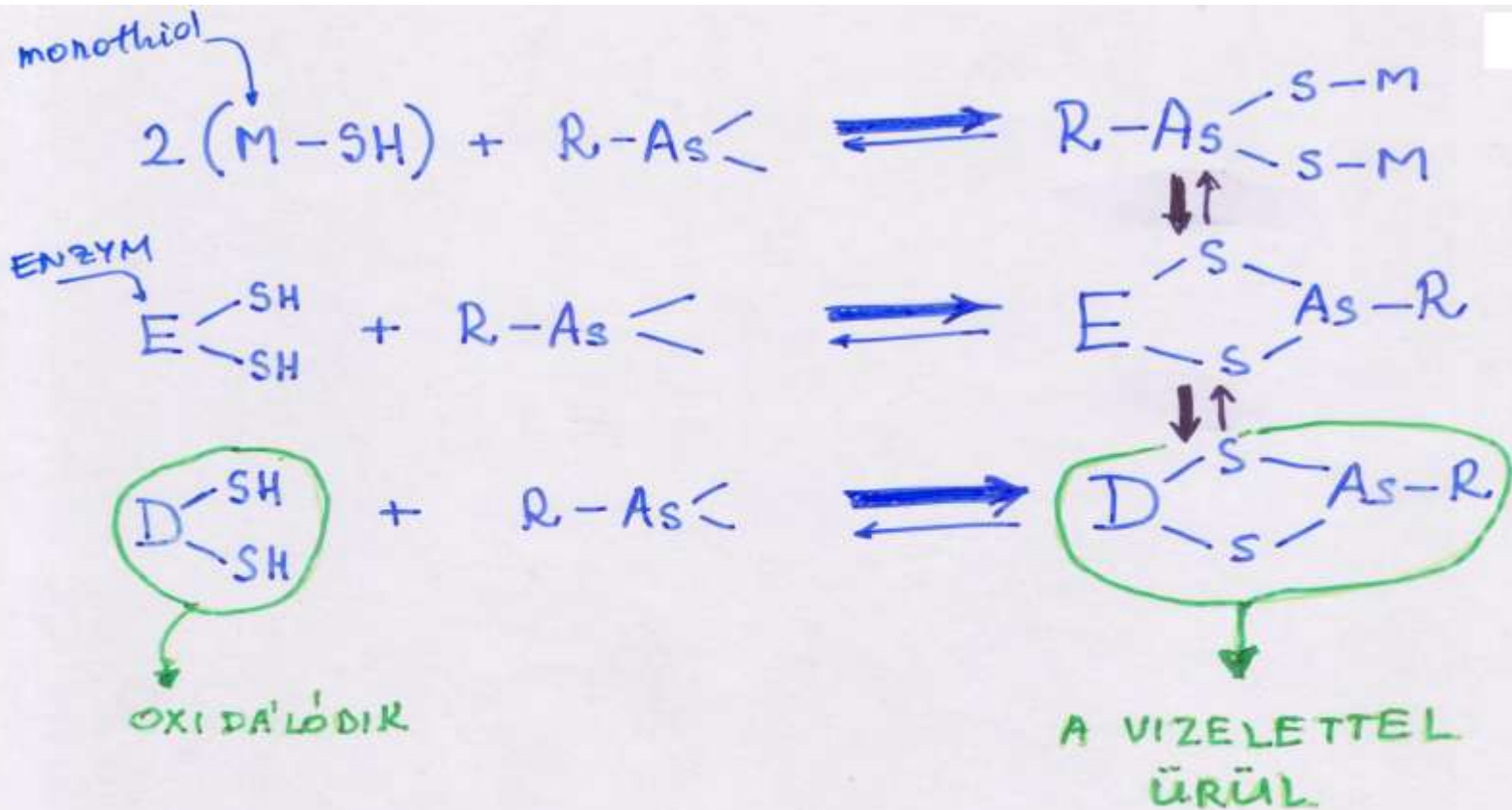
= DICAPTOL

= BAL

(BRITISH
ANTI-LEWISITE)

Felszívódás után az elimináció elősegítése: kelátképzők fémmérgek ellen: BAL

SOKAT
GYORSAN
ELEGENŐ IDEIG (ISMÉTELTEN)

Felszívódás után az elimináció elősegítése: kelátképzők fémmérgek ellen: BAL

INDIKÁCIÓ:

As, Hg, Bi, Au, Cr, Ni, stb.

de Pb-mérgezésben csak CaNa_2EDTA -val kombinálva

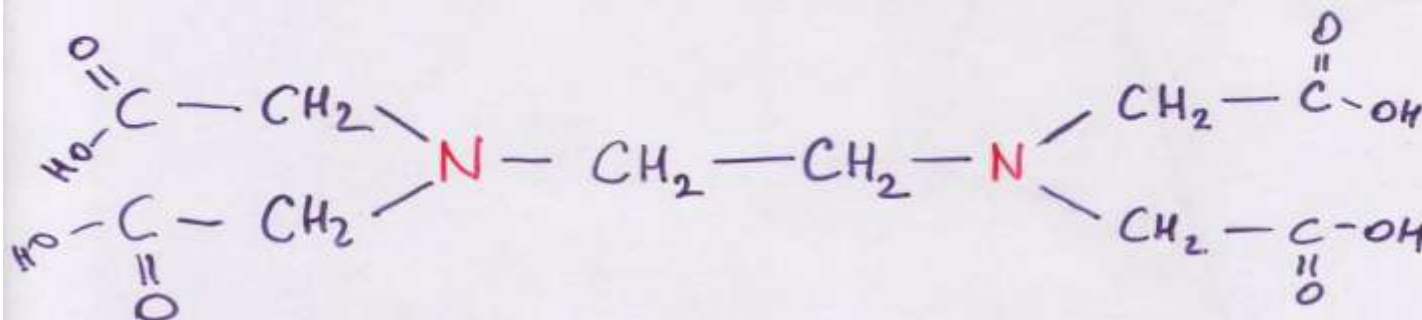
DICAPTOL inj 100 mg/1ml amp olajos!
im

max. dózis: egyszeri: 300 mg
napi: 1000 mg

Felszívódás után az elimináció elősegítése:

kelátképzők fémmérgek ellen: **EDTA**

ETILÉNDIAMIN-TETRAACETÁT = EDTA

Na₂Ca EDTA
CHELINTOX inf

1,9 g / 10 ml

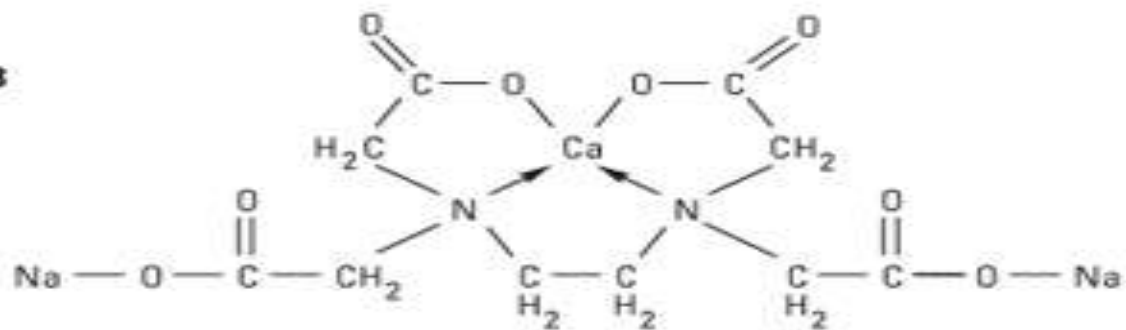
INFÚZIÓBAN
fiz. NaCl vagy
5%-os glükóz

iv. infúzió: max. 3,0 g pro die / 20 mg/kg pro dosi
max. 0,5%-os oldatban
lassan: 2-4 h cseppinfúzió
szünetekkel (heti 2-3)

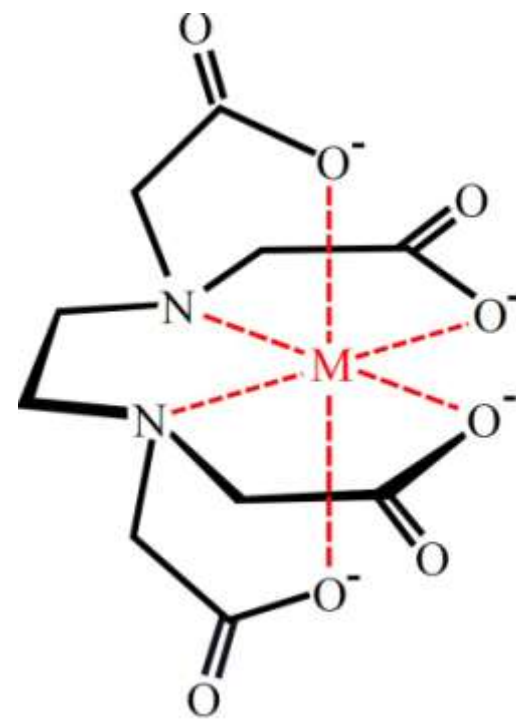
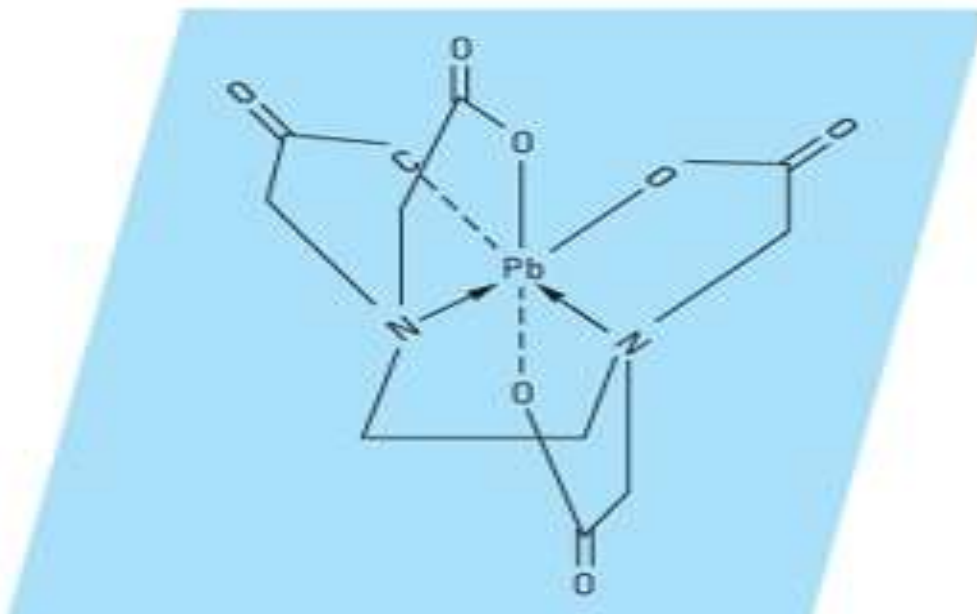

EDTA + Pb

B

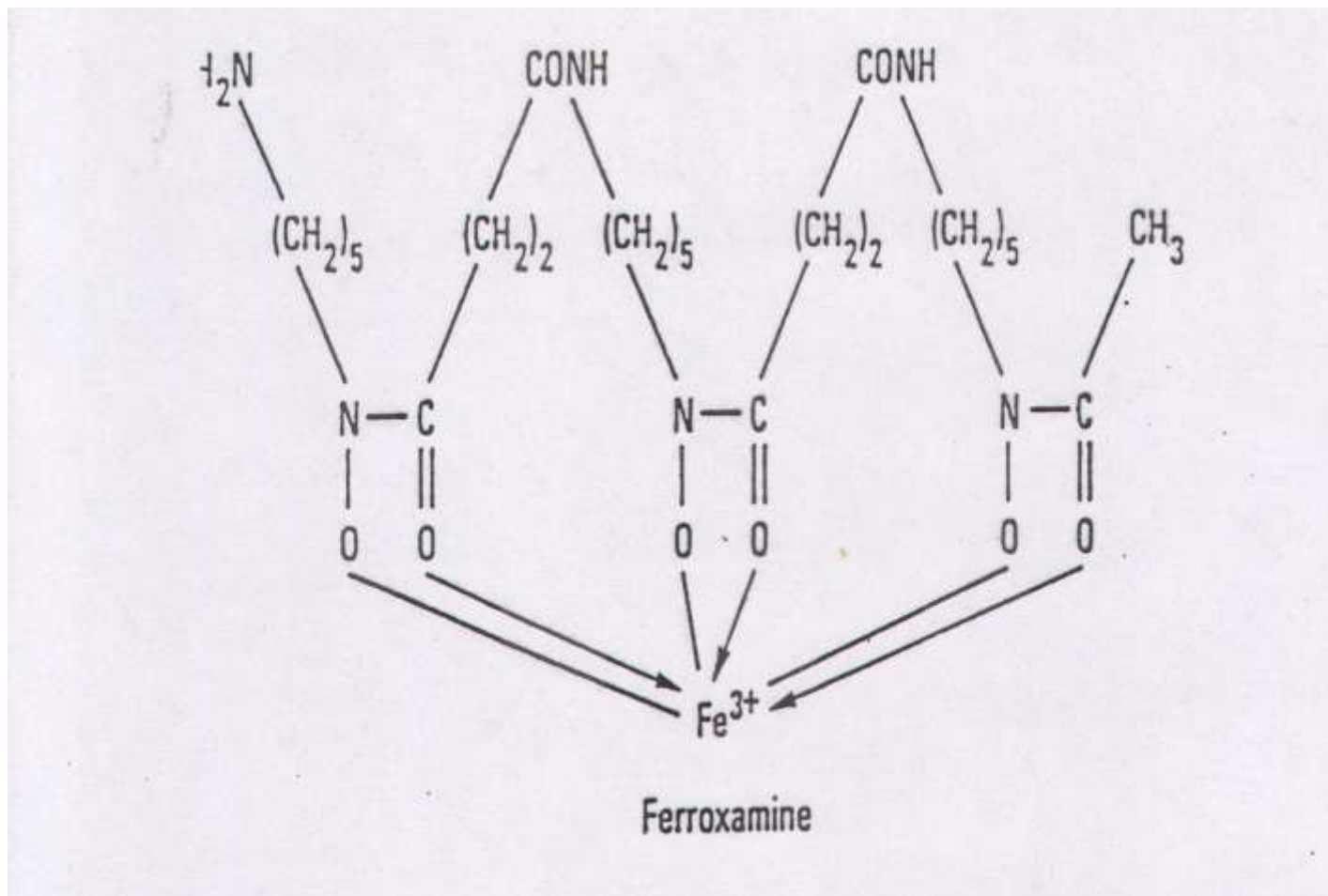

C

Felszívódás után az elimináció elősegítése:
kelátképzők fémmérgek ellen: **desferrioxamin**

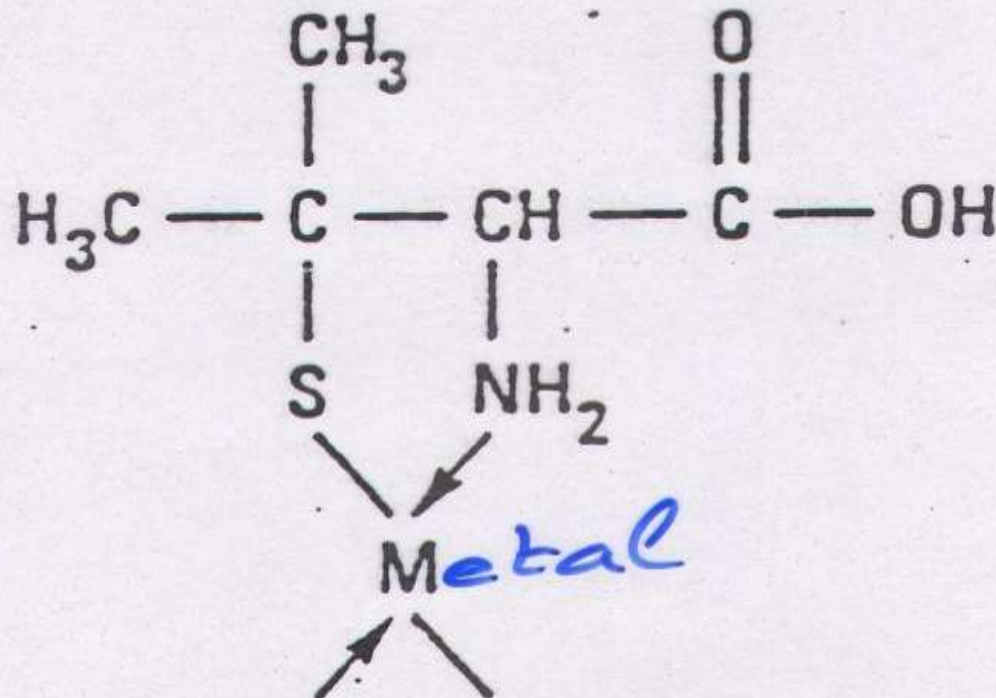
Akut vasmérgezés

- **gyermekekben 10 tbl már halálos lehet**
- első fázis
  - nekrotizáló gastroenteritis
  - shock → exitus
- **javulás, esetleg csak átmeneti**
- második fázis
  - májkárosodás
  - metabolikus acidózis
  - kóma → exitus

Akut vasmérgezés: terápia

- gyomormosás
- **desferrioxamin** (Desferal)
  - a *Streptomyces pilosus* terméke
  - per os: a fel nem szívódott Fe megkötésére
  - i.v. infúzióban

Felszívódás után az elimináció elősegítése:
kelátképzők fémmérgek ellen: **D-penicillamin**

Penicillamine
(D-β, β-dimethylcysteine)

Felszívódás után az elimináció elősegítése:
kelátképzők fémmérgek ellen: **penicillamin**

INDIKÁCIÓ:

KELÁT-
KÉPZŐ

{ NEHÉZFÉM-MÉRGEZÉS: Cu, Pb, Zn, Hg, Co
WILSON-KÓR

SH

CYSTINURIA, CYSTINKŐ

IMMUN-
SZUPPRESSZIV

{ RHEUMATOID ARTHRITIS
CHR AGRESSZIV HEPATITIS } 0,15-0,9!
pro die

Művi méregtelenítés

- peritoneális dialízis
- hemodialízis
- hemoperfuzió
- plasmapheresis

Mérgező ágens	Antidótum
Gyógyszerek Antikolinerg szerek • Benzodiazepinek Digitálisz-glikozidok Opioidok Paracetamol	Physostigmin Flumazenil Digitalis-antitoxin Naloxon N-acetilcisztein
Fémek Arzén Higany Ólom Réz Vas	Ditiol-kelátorok (dimercaprol, succimer) Ditiol-kelátorok + penicillinamin CaNa ₂ -EDTA + ditiol-kelátorok + penicillamin Penicillamin, trientin Deferoxamin
Egyéb mérgek Cianid, kénhidrogén Kolinészteráz-gátlók Metanol, etilén-glikol Szénmonoxid	Amilnitrit + NaNO ₂ + Na ₂ S ₂ O ₃ Atropin + pralidoxim Etanol , 4-metil-pirazol O ₂